



از مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی دریافت شده است. در ادامه کتاب متن حروفچینی شده استاد، عیناً به چاپ رسیده است و توضیح بیشتری راجع به اهمیت و یا ویژگی‌های خاص برخی از استاد و یا بررسی تاریخی جدایانه‌ای در مورد یک یا پاره‌ای از استاد و به طور کلی هیچ تحقیق و پژوهشی درباره سند مشخصی در کتاب نیامده و صرفاً متن استاد به چاپ رسیده است. بدینه است معرفی سندی ویژه و یا بررسی وسیع‌تر سندی که نسبت به استاد دیگر مجموعه، از اطلاعات ذی‌قيمت تاریخی و یا ویژگی منحصر به فردی برخوردار است و یا حدائق اشاره به برخی استاد خاتر اهمیت که مضمون اطلاعات کاربردی و مفید هستند بر ارزش علمی و کیفیت مطلوب پژوهشی مجموعه می‌افزاید.

البته در مقدمه کتاب - «درآمد» - که تکاپوهای سالارالدوله مفصل‌شرح و بررسی شده از استاد مجموعه استفاده فراوان شده به حدی که می‌توان گفت این بخش عملتاً براساس استاد نگارش یافته، لیکن تحلیل‌ها و بررسی‌هایی مستقل راجع به استاد برجسته و مهم به چشم نمی‌خورد.

در بخش پایان کتاب، تصویر حدود بیست سند به چاپ رسیده، آنگاه فهرست اعلام امده و در خاتمه هشت عکس از سالارالدوله در سنین مختلف به چاپ رسیده است. هر چند معرفی اجمالی کتاب در این حد بسته می‌نماید، لیکن بدون شک بی‌بردن به موضوع و محتوای استاد شناخت شخصیت و اقدامات سالارالدوله، به عنوان چهره‌ای ضدمشروطه که اقدامات نظامی و سیاسی او در بنیان‌گذاری ارکان حکومت و نظام نوین مشارکه نقشی اساسی داشت و قبول این واقعیت که همین بی‌ثباتی نیز شرایط را برای به قدرت رسیدن رضاشاد و استبدادینه او فراهم ساخت، همچنین آگاهی از شرایط سیاسی و اجتماعی زمان او، علاوه بر کمک به دریافت موضوع کتاب، محققانی را که به نوعی علاقمند به استفاده از استاد این مجموعه در

سازمان استاد املى ایران در راستای فعالیت‌های پژوهشی و تحقیقی خود و با اتکا به ذخیره ارزشمند استاد و مدارک تاریخ معاصر ایران، در ماه‌های اخیر مجموعه استاد دیگری به کارنامه انتشارات مجموعه‌های استادی این سازمان افزوده و آن کتابی است با عنوان در تکاپوی تاج و تخت که مشتمل است بر استاد ابوالفتح میرزا سالارالدوله قاجار، این مجموعه که به کوشش رضا آذربای فراهمن آمده از ۲۰۰ برگ سند پیرامون فعالیت‌های سالارالدوله تشکیل شده است. این استاد تا حدودی بیانگر فعالیت‌ها و تکاپوهای سالارالدوله برای احراز مقام پادشاهی و همچنین گویای اوضاع سیاسی و اجتماعی یکی از پرمخاطره‌ترین دوران‌های حیات سیاسی کشور است. در ابتدای کتاب با عنوان «درآمد» افزون بر چهل صفحه مطلب به خصوصیات

شخصی، شرح حال و تلاشهای سیاسی و نظامی سالارالدوله برای کسب تاج و تخت و اوضاع و احوال سیاسی - اجتماعی زمان او اختصاص یافته که به قلم گردآورنده و تهیه‌کننده کتاب است.

استاد و استفاده نویسنده در این بخش از استاد متعدد به گونه‌ای که حتی بسیاری از مکاتبات سالارالدوله با افراد متعدد در مراحل مختلف فعالیت‌های سیاسی و نظامی اش ذکر شده، به ارزش سندیت و گستردگی مطلب «درآمد» افزوده و تصویری نسبتاً جامع از شخصیت و اقدامات مشارکه ارائه می‌نماید.

با نوشته ایشان در بخشی از «درآمد» کتاب، استاد این مجموعه با مراجعه به میکروفیلم‌های ۱۲۷ پرونده که بالغ بر ۸۰۰ برگ سند بوده، انتخاب شده است. از این میان چند هزار سند به تأثیرات سوء‌طغیان‌های سالارالدوله بر اوضاع اقتصادی ایران اختصاص داشته که ایران تا چندین سال گرفتار آن بود. در این مجموعه برای نمونه استادی از این اختلالات اقتصادی آورده شده اما کثرت این استاد به گونه‌ای بوده که خود بررسی جدایانه‌ای را می‌طلبید. همچنین برای تکمیل این مجموعه ۲۰ سند از اداره انتشار استاد وزارت امور خارجه و یک سند چهاربرگی

نگاهی به کتاب

در تکاپوی تاج و تخت استاد ابوالفتح میرزا سالارالدوله قاجار

مجهتی تبریز نیا

○ در تکاپوی تاج و تخت (استاد ابوالفتح میرزا سالارالدوله)
○ به کوشش: رضا آذربای
○ سازمان استاد املى ایران، پژوهشگاه استاد، چاپ اول، ۱۳۷۹، بهاء ۱۲۰۰ رویال

تحقیقات خود هستند در این تن پیوند «موضوعی و یا اسناد و مأخذی مفید در راستای پژوهشی خود پاری می‌رسانند. لذا در اینجا نکاهی گذرا به زندگانی و تکابوهای سالارالدوله افکنده می‌شود تا محدوده زمانی و موضوعی کاربرد اسناد این مجموعه روشن تر گردد.

ابوالفتح میرزا سالارالدوله، پسر سوم مظفرالدین شاه در سال ۱۲۹۸ ه. ق. در تبریز متولد شد. ناصرالدین شاه در سال ۱۳۰۶ ق. هنگام عزیمت به فرنگ در سفر سوم، در موقع عبور از آذربایجان به او لقب سالارالدوله داد. در سال ۱۳۱۵ به حکمرانی ایالت کرمانشاه و سرحدداری عراقین منصوب شد. پس

از ورود به محل خدمت خود قصد دست اندازی به املاک مردم را داشت ولی به علت مخالفت مردم به دستور مظفرالدین شاه از حکومت اینجا برکار شد. در سال ۱۳۱۶، پیشکاری میرزا محمد خان مدیرالدوله حکومت منطقه خمسه (زنجان) به او واگذار شد. در سال ۱۳۱۸ نیز به حکومت هزارتومن، لرستان، بروجرد و بختیاری و ریاست ایلات آن حلوه به انضمام ریاست تمام قشون آن مناطق منصوب شد که تا سال ۱۳۲۴ قمری ادامه داشت. سالارالدوله از سال ۱۳۲۵ قمری تا سال ۱۳۰۶ شمسی بالغ بر پنج مرتبه برای کسب قدرت و تاج و تخت سلطنت تلاشهاي را صورت داد که هیچ کلام قرین موقوفیت نبود. او نخستین بار در سال ۱۳۲۵ ه. ق. علیه محمدعلی شاه برادر صلبی خود قیام کرد و قصد فتح تهران و خلع برادر را داشت ولی با درایت نخست وزیر علی اصغرخان اتابک اعظم موافجه و در مدت کمی در نهادن سرکوب شد. سرکوبی او سه روز طول کشید و در شرف دستگیر شدن بود که به کنسولگری انگلیس در کرمانشاه پناهنده شد و با دریافت تامین جانی در سال ۱۳۲۶ ه. ق. به ظهرالدوله، نایانده شاه تسليم شد و تحت الحفظ به تهران آورد شد.

مرتبه دوم در سال ۱۳۲۹ ه. ق. بود که تا سال ۱۳۳۱ ه. ق. ادامه پیدا کرد و جدی ترین تکابوی سالارالدوله محسوب می‌شد. بخش اعظم اسناد ارائه شده در کتاب حاضر نیز به همین تلاش دوم مربوط می‌شد که بر ضد مشروطه خواهان صورت گرفته است. در این مرحله همزمان با تلاش محمدعلی شاه برای اعاده سلطنت که پس از خلع از سلطنت و تبعید وی صورت گرفت و او در سواحل دریایی خزر پیاده شد و قصد فتح تهران و خارج ساختن آن از دست مشروطه خواهان را داشت، سالارالدوله نیز در غرب ایران تلاشهاي را با همین هدف آغاز کرد.



ملک منصور
میرزا شعاع السلطنه

به سال ۱۳۳۳ ه. ق. مربوط می‌گردد که با حمایت آلمان و عثمانی انجام گرفت ولی به دلیل مخالفت ملیون و درخواست از آلمانها مبنی بر عدم حمایت از سالارالدوله، تلاش وی ناکام ماند.

تلاش چهارم سالارالدوله در سال ۱۲۰۳ ش. صورت گرفت که با شیخ خرغل همکاری نمود اما

پس از دستگیری شیخ خرغل به اروبا بازگشت و سپس مقیم مصر شد.

سالارالدوله در پنجمین و آخرین تقلای خود در راه نیل به سلطنت، با حمایت ضمی انجلیس شورشی را در کردستان به راه انداخت که این بار نیز قریب شکست شد. وی سرانجام در سال ۱۲۲۸ ش. در شهر اسکندریه در ۸۰ سالگی درگذشت.

برایمند نظر تعدادی از مورخان و نویسندهای از شخصیت و عملکرد سالارالدوله او را از شاهزادگان بی‌بند وبار قاجاریه و آلت دست بیگانگان توصیف می‌کنند که در ماموریتهای سیاسی و حکومتی خود فردی متعدی و متاجوز به حقوق مردم بود. در مقدمه کتاب حاضر درباره خصوصیات شخصی سالارالدوله

چنین آمده است: «متون و اسناد تاریخ معاصر از چهره و شخصیت سالارالدوله تصویری فاقد هرگونه ثبات اخلاقی و روانی و رفتاری به دست می‌دهند. چنانکه سرجوچ یارگلی، سفیر بریتانیا درباره او می‌گوید: «سالارالدوله شخص غیر عادی متلون المزاجی است و به عقیده بسیاری نمی‌توان او را چندان مسؤول اعمالش شناخت. احمد کسروی از او به عنوان «دیوانه گریزیا» و مورگان شوستر از او به عنوان «دیوانه» یاد می‌کند. محمد مردوخ درباره رفار غیرمعقول و نامتعادل او آورده هنگامی که سالارالدوله حاکم کردستان شد، به وقت ورودش به سندج «هنگام رسیدن به میان کسیه از توی کالسکه خودش امر می‌داد و با دست هم اشاره می‌کرد که به خاک بیفتید، به خاک بیفتید، مردم بیچاره هم عموماً به خاک افتاده زمین اطاعت را می‌بودند خود شاهزاده از خاک افتد مردم می‌خندید». دکتر قاسم غنی درباره شخصیت او می‌گوید: «مرد سطحی ساده‌ای است با خصوصیات کودکانه شاهزاده نمره اول ایران که آغازده بارآمد و بچه هم می‌ماند.»*

* شرح حال سالارالدوله براساس منابع زیر تدوین گشته است:
مهدی بامداد شرح حال رجال ایران، کتابخواهی زوارچاپ سوم، ۱۳۶۳.
جلد ۱، صص ۴۸-۵۰؛ حسن مرسلوند زندگینامه رجال و مشاهیر ایران، انتشارات الهام، چاپ اول، ۱۳۷۴، جلد ۴، صص ۱۱-۱۲؛ رضا آذری، در تکابوی تاج و تخت: اسناد ابوالفتح میرزا سالارالدوله قاجار، سازمان اسناد ملی ایران، چاپ اول، ۱۳۷۸، «درآمد».

در این جریان محمدعلی شاه شکست خورد ولی سالارالدوله اقدامات خود را دنبال کرد و در نواحی غرب کشور به نام خود سکه زد، یک سوی سکه بیت «سکه بزرز می‌زند سالار الدین - یاورش باشد امیر المؤمنین» و در شعاع السلطنه، هریک بیست و پنج هزار تومان جایزه نقدی تعیین و تصویب کرد و برای اطلاع عامه مراتب را اعلام نمود.

در این جریان محمدعلی شاه شکست خورد ولی سالارالدوله کرمانشاه و کردستان را متصرف شد و با ارسال تلگرافهایی به دولت و مجلس شورای ملی خود را خواسته از آن از طریق همین برای گرفتن تهران، شاه خواند و پس از آن از طریق همین برای اینجا شفعت کرد. اما در حدود ۲۴ فرسخی جنوب شرقی تهران، در اثر جنگی که صورت گرفت، شکست خورد و بادان تلفات زیاد به عراق گریخت، دولت هم املاک او و برادرش شعاع السلطنه را مصادره نمود. اما سفارت روس در این کار دخالت کرد و دو برادر را تبعیه روس خواند. بدینهی است صفرسون احمد شاه و وجود نیابت سلطنت که به نوعی تاج و تخت را تضعیف نموده و دستگاه سلطنت فاقد سلطانی بالغ و مقنده بود در تحریض و تحریک سالارالدوله برای کسب تاج و تخت بی تأثیر نبوده است.

سومین تلاش سالارالدوله در راه رسیدن به سلطنت